

Роман Сітарчук
(Полтава)

АДВЕНТИЗМ НА ПОЛТАВЩИНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті показана ретроспектива зародження і становлення адвентистського руху в Полтаві. Ця протестантська течія тривалий час не мала чисельної підтримки, але наполеглива місіонерська діяльність перших адвентистів поступово змінювала ситуацію. Показано ставлення влади до віруючих цієї протестантської громади. Розкрито господарський і соціальний аспект життя адвентистів.

Ключові слова: протестанти, адвентисти, Полтава, місіонерська діяльність, І. Пількевич.

Найраніше адвентисти в Полтаві згадуються в книзі В. Джулая «Дом на камне». Автор стверджує, що під час перших відвідин міста місіонером адвентистів І. Пількевичем, у вересні 1908 р. там мешкала сім'я Воскобойнікових, які були адвентистами [6, 9]. При цьому зауважимо, що за даними, скажімо, місцевої православної місії, перші зібрання адвентистів у Полтаві відбулися не раніше 1909 р., в одному з будинків, розташованих на Сінній площі. Молитовне зібрання адвентистів скеровував Іполит Пількевич, проповідник адвентистів сьомого дня, який прибув до Полтави влітку 1909 р. Він, разом з дружиною, зняв помешкання в будинку Шалека. Пількевич був міщанином Сквирського повіту Київської губернії. Його батьки – колишні німці, що спочатку проживали поблизу м. Херсону, а згодом – у Сімферополі [10, с. 39-48].

Пропаганду свого віровчення в Полтаві І. Пількевич розпочав на Острівці (сучасному Подолі) відразу ж по приїзді. Проте, дуже швидко територія його проповідей поширилася й на навколишні села. У справі місії Пількевичу активно допомагала дружина. Вона часто бесідувала з сусідами, читаючи та коментуючи їм Біблію. Нерідко ці слухання тривали до півночі. Через сусідів запрошувала на ці зібрання їх знайомих.

Перші збори адвентистів у Полтаві відбулися 4 жовтня 1909 р. Відвідувачів було близько 8–10. Головував на зібранні пресвітер І. Пількевич. Бесіда велася не системно і стосувалася різних аспектів віровчення адвентистів. Характерним було й застосування, на думку присутньої від влади особи, своєрідних словесних прийомів. Так, коли мова йшла про якийсь важливий пункт віровчення адвентистів, то для того, щоб звернути на нього особливу увагу, один із присутніх адвентистів, начебто не розуміючи її змісту, просив повторити і

роз'яснити сказане. Після пояснення пресвітера, він повністю погоджувався з ним і підтверджував істинну сказаного. Після зібрання Пількевич запросив відвідувачів і на наступне.

Відбулося воно в п'ятницю, 9 жовтня, і мало, за свідченнями присутніх, значно вищий рівень організації. Вже на підході до будинку, в якому проходили збори, було чути мелодійний спів. При вході в кімнату погляду відвідувачів відкривалася група чоловіків і жінок, які розташувалися навпроти столу з пісенними псалмами і гімнами в руках. Їх молоді чисті голоси особливо помітно виявляли піднесення релігійного настрою. В центрі розташувався І. Пількевич, який керував зібранням. На нього були запрошені й адвентисти Натальїнської волості Костянтиноградського повіту, селяни: Іван Височин з доньками Ганною, Марією та Федорою, Антон і Пантелеймон Птишни та Іван Бардаченко. Вони й допомогли створити перший хор, оскільки мали добрі голоси [8, с. 1248-1255].

«Легко зрозуміти, яке враження на присутніх осіб справило таке організоване зібрання адвентистів, де мелодійний хоровий спів чергувався з імпровізованою молитвою і мелодійною екзальтованою проповіддю. Враження виходить дійсно сильне. ...Домінуюча тут висока, гаряча атмосфера сильно піднесеного релігійного відчуття мимоволі захоплює всіх...». Так описав побачене представник православної місії, котрий був присутнім на молитовних зборах [8, с. 1248-1255].

Крім нього, серед відвідувачів були приходський священик і викладач семінарії з вихованцями, котрі не залишалися пасивними слухачами і, бажаючи познайомитися з релігійним світоглядом проповідника, викликали Пількевича на бесіду. Вона велася на різноманітні теми. Спочатку говорили про ікони і храми, потім про Слово Боже, котре адвентисти визнавали єдиним для себе авторитетом і керівництвом до дії. У полеміці присутні не помітили, як біля 9 години вечора відчинилися двері і з'явився наряд поліцаїв на чолі з приставом 4 частини І. Петровим. Він оголосив, що збори є незаконними, оскільки влаштовані без належного дозволу місцевої влади, а тому повинні негайно закритися. Пристав склав протокол, допитавши і переписавши всіх присутніх. Після чого всі, крім прибулих з Костянтиноградського повіту адвентистів, були відпущені. Останніх, як таких, що не мали дозволу на проживання, затримали і відправили в поліцейську частину [8, с. 1248-1255]. Як з'ясувалося, таким неочікуваним фіналом зібрання закінчилося тому, що пресвітер Пількевич, подавши губернатору клопотання про дозвіл на його проведення, не дочекався відповіді і відкрив зібрання самочинно.

Втім, напевно місцева влада була стурбована зміцненням становища адвентистів, оскільки в офіційній періодиці наголошувалося на їх значному прозелітизмі. Місцеве православне

керівництво особливу небезпечність убачало в тому, що для більш успішного залучення членів до своєї громади, адвентисти, крім молитовних зібрань, улаштовують й особливі, так звані «зазивні» зібрання, на яких вони знайомили відвідувачів зі своїм віровченням і намагалися навернути в свою віру. Оголошення про такі збори адвентисти широко розповсюджували серед знайомих, а також друкували в пресі.

У 1910 р. відбулося перше хрещення новоприбулих, після якого в громаді адвентистів офіційно нараховувалося 15 осіб. Зібрання відбувалися переважно нелегально, оскільки громада не була зареєстрована і щоразу потрібно було брати новий дозвіл у Полтавського губернатора, графа М. Муравйова, а той нерідко відмовляв у цьому [6, с. 12-14].

Ще більше становище громади ускладнилося після того як на початку 1910 р. Іполита Пількевича викликали до Київської губернії на засідання Уманського суду у зв'язку зі звинуваченням у «пропаганді, поєднаній з богохульством». Під час судового процесу з'ясувалося, що Пількевич розповсюджував своє віровчення ще до появи в м. Полтаві в інших регіонах країни, зокрема, серед жителів с. Кислина Київської губернії [9, с. 40].

Місце Пількевича в Полтаві на початку 1911 року посів інший проповідник, міщанин Таврійської губернії П. Свірідов. Перші зібрання відбулися 11 лютого 1911 р. Адвентисти збиралися в середу о 6-й годині вечора, в суботу о 10-й ранку і в неділю о 6-й вечора. Єдиних вимог до проведення молитовних зібрань центральні керівні органи адвентистів не вимагали і на місцях день зібрань визначався переважно хаотично. Лише у 20-ті роки, з формуванням чіткої церковної організації, з'явиться певна уніфікація обрядовості.

Дійшла до наших днів і звістка про господарську діяльність колективів адвентистів на Полтавщині. Зокрема, у 1911 р. в с. Белухівці, що поблизу Полтави, німець-адвентист Фішер створив комуну віруючих. Фішер допоміг придбати землю і розпочалося будівництво. Перші забудови були з глини, але криті залізом: велика їдальня, окремі будинки для великих сімей і бараки, де в кожній кімнаті мешкали двоє людей. У центрі поселення стояв молитовний будинок, у якому щосуботи проводив богослужіння проповідник із Полтави. Ним, на нашу думку, міг бути П. Свірідов. Комунари звели також дитячі садочок, школу, пральню.

Господарство вели спільно: корів, коней, овець утримували разом. Гуртове майно поділили порівну. Три жінки-комунарки пекли для всіх хліб. Продукти до їдальні надходили тільки зі своїх городів та ферми. При цьому комуна не обкладалася податком. Проіснувала вона до кінця 30-х років [6, с. 16-17].

У 1911 р. згідно з офіційною статистикою, в Полтавській губернії нараховувалося 269 адвентистів. У порівнянні, наприклад, з баптистами ця цифра була не великою. Втім, кількісний приріст адвентистів був щорічний, стабільний. Так, у 1905 р. в губернії їх нараховувалося 46, у 1906 – вони зросли на 24 особи, у 1907 – на 47, у 1908 – на 52, у 1909 – на 36, у 1910 – на 31, у 1911 – на 33. Діяв один офіційно зареєстрований молитовний будинок. Проте не всі громади адвентистів були зареєстровані, як того вимагав закон від 17 жовтня 1906 р. [4, с. 382].

Тому згодом з'ясувалося, що зібрання протестантів у Полтаві є незаконними, оскільки не відповідають усім умовам, викладеним у «Правилах для влаштування сектантських релігійних зібрань» від 4 жовтня 1910 р. Відповідно до них, влаштування протестантами молитовних зібрань дозволялося за наявності не менше 25 осіб – послідовників означеного віровчення, котрі проживали в цій місцевості. Між тим виявилось, що в Полтаві в адвентистів не було необхідної кількості дорослих віруючих. У заяві пресвітера П. Свірідова вказувалося про наявність у громаді біля 20 членів. До того ж місцева православна місія з'ясувала, що частина адвентистів відвідує зібрання баптистів і навпаки. І таким чином начебто досягається необхідна для зібрань кількість віруючих – 30 і більше осіб [9, с. 45].

Про вищезазначені порушення законодавства, які, на думку православних місіонерів, мали місце Архієпископ Полтавський Назарій звернувся до виконуючого обов'язки Полтавського губернатора С. Бібікова, котрий видав циркуляр начальнику поліції з вимогою «не дозволяти в майбутньому зібрання адвентистів, які б суперечили «Правилам» від 4 жовтня 1910 року, а у випадку їх порушення, притягувати винуватців до законної відповідальності».

Місцева православна місія уважно стежила за «сектантською» пропагандою в Полтаві. Після відкриття першого зібрання адвентистів, пастирські збори міського духовенства доручили настоятелю приходу, в районі якого розташовувалася квартира Пількевича, «неухильно наглядати за адвентистами і сковувати їх пропаганду». Єпархіальна Місіонерська Рада, зі свого боку, зробила відповідні розпорядження: а) доручити притчу Троїцької церкви, в приході якої ведеться пропаганда, здійснювати нагляд за сектантами і своєчасно інформувати про них Раду; б) зобов'язати викладача, який у семінарії викладав сектантознавство, відвідувати зібрання адвентистів, і, якщо буде можливість, протидіяти їх пропаганді; в) просити членів Братства, що існувало при Троїцькій церкві, взяти участь у боротьбі з сектантством; г) виписати брошури г. Кальнева і Варненського для розповсюдження їх у місцях пропаганди адвентизму [9, с. 46-47].

Кім цього, на сторінках місцевої преси, світської («Полтавський вісник») і духовної («Полтавские епархиальные ведомости»), громадськість повинна була інформуватися про діяльність адвентистів, знайомитися з їх історією, віровченням. Розкривалися засоби пропаганди адвентистів. У такий спосіб офіційна церква намагалася обмежити їх вплив на православне населення.

Згодом, під час Великого посту, на противагу пропаганди адвентистів, були відкриті місіонерські бесіди апологетичного характеру. Щонеділі в Троїцькій церкві їх проводило місцеве православне духовенство на чолі з Преосвященним єпископом Сильвестром. У перервах між бесідами влаштовувалися загальні співи. Після їх закінчення роздавалися місіонерські листівки і брошури (біля 10000 екземплярів) [9, с. 46-47].

Все це разом призвело на початку березня 1911 р. до заборони поліцією зібрань адвентистів у Полтаві. Втім уже восени їм вдалося отримати в місцевої адміністрації дозвіл на їх відновлення. Між тим, головний поліцай губернії виклав своєму керівництву в Міністерстві внутрішніх справ власні міркування щодо анти протестантських заходів: «Всебічно спостерігаючи місцеве життя і познайомившись з діяльністю баптистів і адвентистів, я вважаю, що... сектантські товариства повинні обов'язково включатися у сферу внутрішнього нагляду органів, які видають політичним розшуком» [5, с. 22-23].

В іншому поліцейському звіті за 1913 р. зазначалося, що «жодна секта не пропагує своє віровчення так як адвентисти. Де тільки немає їх листівок і брошур? Водночас їх лідери відвідують села з проповіддю свого віровчення. В самій же Полтаві молитовні зібрання відбуваються переважно в приватних будинках і майстернях, а тому їх важко контролювати» [7, с. 16-17].

На початку 1913 р. зібрання адвентистів у Полтаві, крім Острівка, що на Подолі, інколи проходили й на Зінківській дорозі. Із адвентистів у власному будинку № 4 тут проживала тільки родина Піскунових. Проте в них збори не відбувалися, а проходили в помешканні баптиста Григорія Рибалки. Можливо вони збиралися тут в ті часи, коли це було небезпечно робити на постійному місці, Острівці, адже більшість адвентистів жила саме тут, біля станції Сортувальної. До речі, центром зібрань баптистів був будинок Ястремського на вулиці Ново-Миколаївській, навпроти церкви [1, 7, 8].

На одному з чергових зібрань адвентистів, крім виконання релігійної обрядовості, було складене звернення до Полтавського поліцмейстера про надання дозволу на будівництво молитовного будинку. На цих зборах були присутніми й двоє нижчих чинів (солдат) 33 Єлецького полку, котрий був розквартирований поблизу міста. Як з'ясувалося згодом, бесіди на зібранні проводив Іван Воскобойников,

який на той час, у 1913 році, являвся пресвітером громади адвентистів у Полтаві [1, 7, 8].

Очолована І. Воскобойніковим громада адвентистів нараховувала на той час щонайменше 10 віруючих. Івану Афанасійовичу виповнився 31 рік. Він був селянином, мешкав разом з дружиною Прасковією Архипівною і сестрою Марією Архипівною, спочатку на вулиці Зінківській, потім – на Куракінській № 36, а ще пізніше – на Сінній. Іван був грамотною людиною, працював прикажчиком у багатого купця. Членами громади також були: козаки Степан Климко (29 років), Іван Хоменко (26 років), козачка Марія Піскунова (52 роки), які проживали на Зінківській вулиці; козак Петро Коломієць (56 років), селянка Ірина Глаголева (69 років), які проживали на вул. Боковій; селянка Марія Гапонова (29 років), яка мешкала в пр. Кирпичному. В керівництві громадою Воскобойнікову допомагав Георгій Хмелевський, який мешкав у с. Павленки, на вул. Шведській, у будинку Богдановича [2, с. 24]. Молитовні зібрання, без належного дозволу, проводилися частіше всього в будинку Піскуна на Зінківській і с. Залінійному.

За І. Воскобойніковим прокурор Полтавського окружного суду А. Лопатін установив поліцейський нагляд, а згодом лідера адвентистів визнали винним у скоєнні злочину, передбаченого п. 5 ст. 129 «Уголовного Уложения» від 5 лютого 1913 р. Втім, допитувані у справі підтвердили лише факт відвідування якимось солдатом квартири Воскобойнікова. Про сам же предмет їх розмови сказати нічого не могли. Тобто факт агітації солдата проти вживання зброї не підтвердився.

Під час розслідування було знайдено цього військового. Ним виявився Кузьма Грінченко, молодший майстер 33 Єлецького полку, який за релігійними переконаннями був євангельським християнином. За його словами на зібранні були присутні 12–14 осіб. Усі вони читали Біблію та співали релігійні пісні. На прощання, коли Грінченко вже залишав збори і віддавав гроші (ймовірно якісь внески), Воскобойніков при служниці йому нагадав, що християни повинні дотримуватися заповіді «не убий». Прокурор Полтавського окружного суду не знайшов у діях пресвітера складу злочину і у квітні зняв звинувачення з Воскобойнікова за недостатністю зібраних проти нього доказів [3, 4].

Отже, перші адвентисти в м. Полтаві могли з'явитися відразу ж після дарування їм свобод у 1905–1906 рр. Перше документальне свідчення про це ми маємо в 1909 р. Отже, саме цю дату ми вважаємо початковою в історії полтавських адвентистів. Більшість віруючих громади мешкала на Подолі, в районі сучасної Дублянщини та Ліска. Саме тут, на Острівку найчастіше й проходили молитовні зібрання. Водночас частина віруючих жила й на сучасній Зінківській вулиці. Тут

молитовні зібрання відбувалися зрідка, напевно тоді, коли проводити їх на постійному місці було небезпечно. Подекуди вони могли проходити і в помешканнях представників іншої протестантської конфесії – баптистів, що дозволяло (для законодавчих вимог) штучно збільшувати кількість членів громади до 25 і більше осіб, що було необхідно для її законної діяльності.

Внутрішнє релігійне життя громади адвентистів підпорядковувалося традиційним канонам віровчення, хоча, безумовно, були й певні місцеві особливості. Можливо до них можна віднести проведення молитовних зібрань не тільки в суботу, але й у неділю. В період становлення / діяльності громади адвентистів у Полтаві її патрунували проповідники І. Пількевич, П. Свірідов, І. Воскобойніков, котрі були направлені Російським уніоном адвентистів сьомого дня. Кожний з них був змушений залишити місію під тиском обставин, які були створені владою.

Джерела і література

1. Центральний державний історичний архів України. Ф.320, оп.1, Спр.1279.
2. Центральний державний історичний архів України. Ф.323, оп.1, Спр.136.
3. Державний архів Полтавської області. Ф.138, оп.1, Спр.539.
4. Архів Дивізіону Церкви Адвентистів Сьомого Дня. Спр.1.
5. Архів Дивізіону Церкви Адвентистів Сьомого Дня. Спр.2.
6. Джулай В. Дом на камне. – К.: Джерело життя, 2003. 192 с.
7. Отчет о состоянии рационалистического сектантства в Полтавской епархии в 1913 г. С.16–17.
8. Полтавские епархиальные ведомости. 1909. № 31.
9. Полтавские епархиальные ведомости. 1911. № 1.
10. Полтавские епархиальные ведомости. 1912. № 1.

УДК 322:299.2-52(477)«1950/1960»

Юлія Помаз
(Полтава)

ЗАКРИТТЯ КУЛЬТОВИХ ОБ'ЄКТІВ У ХОДІ АТЕЇСТИЧНОГО НАСТУПУ КІНЦЯ 1950-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1960-Х РР. В УКРАЇНІ

У статті авторка аналізує процес посилення антирелігійної пропаганди та заходів, спрямованих на обмеження діяльності церковно-релігійних громад. Одним із способів останнього було закриття культових об'єктів, які використовувалися релігійними громадами. Наведено статистику та динаміку процесу закриття, документальні свідчення цілеспрямованої державної антирелігійної політики.

***Ключові слова:** атеїзм, антирелігійна політика, культові об'єкти, культові споруди, державно-церковні відносини.*